

NETWERKEN IN EEN BORDEEL

Piet van Midden

De redding van Rachab

Het boek Jozua is niet bijzonder populair bij schrijvers van Bijbelse jeugdlektuur zoals kinderbijbels. De vertelling over de hoer Rachab vormt daarop een goede uitzondering. Het verhaal is in de kinderbijbels een vast onderdeel van de cyclus 'Rondom Jericho'. De vertelling over Rachab omlijst die verhalencyclus. Hierbij een beknopte exegese van Jozua 2.

Dr. P.J. van Midden is docent Hebreeuws aan de Faculteit Katholieke Theologie van de Universiteit van Tilburg, predikant te Bergambacht en lid van de redactieraad van Interpretatie.

In 1:11 lezen we dat Jozua na de opdracht van JHWH binnen drie dagen de Jordaan wil oversteken. Die tijdsruimte benut de auteur om te vertellen over Jericho. Die stad ligt voor de wadi Qelt, de natuurlijke doorsnijding van het gebergte van Juda op de hoogte waar het kamp van Israël zich bevindt. Die biedt de mogelijkheid om het achterland te bereiken. De eerstvolgende gelegenheid om het land binnen te trekken is pas door de wadi Far'a, die in de buurt van Sichem uitkomt. Verder vormen bergen een barricade, zover het oog reikt. Jericho is dus een sleutelstad. Je kunt letterlijk en figuurlijk niet om de stad heen. De stad vertegenwoordigt de blokkade van Kanaän, de onmogelijkheid om het te veroveren. Israël is weliswaar aan de overkant van de Jordaan gelegerd, maar de reis uit Egypte lijkt op Jericho stuk te lopen.

De oud-verspieder Jozua stuurt vanuit Sittim, zo'n tien kilometer ten oosten van de Jordaan, twee verkenners, 'lopers', uit. In Numeri 13 worden er twaalf spionnen uitgezonden die ieder een stam vertegenwoordigen. Uiteindelijk zullen er twee, Jozua en Kaleb, de ware getuigen blijken. Twee is dan ook voldoende, want op grond van het getuigenis van twee of drie zal een zaak vaststaan (Deut. 17:6). De opdracht luidt: 'Ga, bezie het land en wel Jericho'. Niet: 'het land en Jericho' wat in veel bijbelvertalingen wordt weergegeven. Jericho is geen toevoegsel aan het land, een van de twee opdrachten; het is een uitleg ervan. Het land staat of valt met Jericho.

Rechtstreeks naar het bordeel

'Zij gingen en kwamen in het huis van een vrouw, een hoer. Haar naam was Rachab; dáár gingen zij slapen', gaat de auteur verder. In één zin belanden we in Jericho. Daar is het toneel van de vertelling en wel bij een hoer. Het heeft weinig zin om verontschuldigend op te merken dat de functies van waardin en publieke vrouw in de oudheid zouden zijn gecombineerd.¹ Die exegese beoogt vooral de verspieders vrij te pleiten in verband met de keuze van hun onderdak. Belangrijker is het dat 'hoer', 'hoererij', 'hoeren achter' begrippen zijn die in de Hebreeuwse Bijbel juist in verband worden gebracht met Kanaän. Het kenmerk – je zou bijna van handelsmerk² spreken – van Kanaän is juist, dat Israël er verleid wordt om voor andere goden dan JHWH te kiezen, of om het bijbels te zeggen: overspelig achter andere goden aan te gaan. De verspieders vallen wat dat betreft met

hun neus in de boter: dit is Kanaän op zijn breedst! De hoer wordt met name genoemd: Rachab, 'ruimte'. Nergens elders in de Hebreeuwse Bijbel vinden we die naam aan een ander gegeven. Rachab is uniek. Maar haar naam verwijst wél: naar Kanaän, het land dat JHWH aan de vaders heeft beloofd: 'Hij (Isaak) noemde die Rechobot; hij zei: ja, JHWH heeft ons ruimte gemaakt...' (Gen. 26:22). Rachab vertegenwoordigt enerzijds het land op zijn breedst waar het om de hoererij gaat. Maar haar naam houdt ook de stille belofte in dat het land ruimschoots aan Israël zal toebehoren.

De verkenners gaan er slapen; škb, 'je neerleggen' heeft de Hebreeuwse tekst, een stam die vaker in seksuele context wordt gebruikt. Een sprekend voorbeeld is 2 Samuël 13:14, waar de NBG het woord zelfs in de context van een verkrachting wordt gebruikt. De bijbeltekst in Jozua laat duidelijk de mogelijkheid open dat de verspieders meer kwamen voor een erotisch rendez vous dan voor het huren van een slaapruiimte.

De mannen blijven niet onopgemerkt (2:2):
'Er werd aan de koning van Jericho gezegd: Hedennacht zijn hier mannen gekomen van de kinderen van Israël om het land te verkennen.'

De bezoekers zijn meteen getraceerd: ze horen bij de Israëlieten en ze slapen bij Rachab. Waar moet je als rechtgeaarde Kanaäniet de verspieders elders zoeken? Opmerkelijk is dat de koning naamloos blijft. Hij is het andere gezicht van Jericho. Hij dient vooral om enkele bevelen te geven en wordt neergezet als iemand die zich makkelijk laat bedotten. De eerste koning in Jozua is meteen zoals later vele een domme, lachwekkende figuur! Straks zal Kanaän het land van de 33 koningen blijken te zijn. Ze worden allemaal opgeruimd (Joz. 12).

'Laat ze naar buiten komen, die mannen die tot je zijn gekomen, die in je huis zijn gekomen, want om het hele land te verkennen zijn ze gekomen!'

Gekomen, gekomen, gekomen... Het doet misschien weinig speels aan. Maar de Hebreeuwse Bijbel kent vele voorbeelden van een ternaire vertelstijl: in drie stappen wordt verteld wat er gaande is en met die reeks wordt de aandacht van de lezer gevangen. De constructie komt hier bovendien alarmerend over: gekomen, gekomen, gekomen... alsof de sirene in Jericho gaat. Overigens zit er een dubbele bodem in het eerste

¹ Zie bijvoorbeeld de weergave van Flavius Josefus, die van haar een herbergierster maakt: 'Zij hadden hun intrek genomen in de herberg van Raäbe...' Flavius Josephus, *De Oude Geschiedenis van de Joden*, t.p. (vert. F.J.A.M. Meijer - M.A. Wes), Amsterdam 2008⁶

² Ik heb om die reden Rachab dan ook 'het kaasmeisje van Kanaän' genoemd in: H. Blok - K.A. Deurloo e.a. (eds.), 'Om voor te lezen - Miqra. Feestbundel voor Frits Hoogewoud' (Amsterdams Cahiers voor Exegese van de Bijbel en zijn Tradities, Supplement Series 4, Vught, 2005, 81-91.)

‘...die tot je zijn gekomen’. ‘Komen tot een vrouw’ is een bekende bijbelse uitdrukking voor ‘gemeenschap hebben met.’ De boden van de koning nemen wel een belangrijke boodschap mee: ze zijn gekomen om het hele land te verkennen. En hoe...

Op het dak

De vertaling ‘Toen nam de vrouw de beide mannen en verborg hen’ (vs. 4) lijkt me, afgaande op de Hebreeuwse werkwoordstijd (de z.g. vertelmode), beter te passen dan de keuze voor een voltooid verleden tijd, waardoor de informatie achteraf aan de lezer wordt verschaft. Ze had ze niet verborgen, ze verborg ze snel toen de garde van de koning voor de deur stond.

‘Ja, zeker, natuurlijk, ze zijn tot mij gekomen, die mannen, maar ik heb niet geweten waar ze vandaan komen.’

De Hebreeuwse vorm voor ‘ik heb niet geweten’ zou men hier ook kunnen weergeven met: ‘ik pleeg niet te weten.’ ‘Welke bezoeker van een bordeel geeft nu zijn visitekaartje af, mijnheer de koning?! Mijn cliënten zijn anoniem.’ Zoals ze volgens vers 5 ook niet weet waar de mannen naartoe zijn gegaan. Ze zijn voor sluitingstijd vertrokken.

Nu blijkt dat het (inmiddels) nacht is in het verhaal. Rachab brengt de garde van de koning op een dwaalspoor door die achter niet reizende verspieders aan te sturen. Waar de garde uit het zicht verdwijnt, komen de spionnen juist weer voor het voetlicht. We horen nog waar ze verstopt hadden gezeten: op het dak, onder vlasstengels. Vlas: in Hosea is het een van de betaalmiddelen voor overspel (Hos. 2: 4,8; BHS: 2:7.11). En we horen dat de achtervolgers weten waar de verspieders vandaan komen: van de oostkant van de Jordaan. Het gaat erom de doorwaadbare plaatsen te bezetten (zie Ri. 3:28). En intussen blijft Jericho potdicht. In 6:1 horen we dat nog een keer. Jericho is gesloten. En in Jericho zit het land op slot.

Belijdenis

Nu de nacht is gevallen, breekt het moment aan waarom het in dit hoofdstuk eigenlijk gaat: de belijdenis van Rachab. Het gaat niet om het spannende avontuur waarin soldaten en onderduikers figuren, maar om wat hier door Rachab wordt gezegd en door de verspieders wordt beloofd. Nadat we twee maal ‘ik weet niet’ gehoord hebben (vs. 4 en 5), vinden we nu in de opening van vers 8: ‘ik weet’. En wat ze weet, moet iedereen weten en wordt zelfs breed gedragen in Kanaän: ‘Ik weet: JHWH heeft jullie het land gegeven, schrik voor jullie heeft ons overvallen, alle inwoners van het land beven voor jullie.’ Ze spreekt niet exclusief maar inclusief, namens alle bewoners van Kanaän. Het gerucht is Israël vooruit gesnel.

De woorden van Rachab lijken zo te zijn ontleend aan het lied van Mozes aan de Schelfzee:

‘...Alle bewoners van Kanaän sidderden, ontzetting en schrik overviel hen...’ (Ex. 15:15.16)

Alle grote heilsdaden passeren de revue (2:10):

‘Want wij hebben gehoord hoe JHWH de wateren van de Schelfzee voor jullie uit deed opdrogen toen jullie uittrokken uit Egypte en wat jullie hebben gedaan met de twee koningen van de Amorieten aan de overzijde van de Jordaan met Sichon en Og, die jullie getroffen hebben met de banvloek.’

Het zijn de daden die in Numeri 21:21vv beschreven worden en die worden afgesloten met Numeri 22:1: ‘Toen braken de Israëlieten op en legerden zich in de velden van Moab, aan de overkant van de Jordaan, bij Jericho.’ Dat is de eerste vermelding van Jericho in de Hebreeuwse Bijbel. De inwoners van Jericho hebben de Israëlieten op zich zien afkomen. De machtige koningen Sichon en Og waren met hun rijken weggevaagd. Jericho lijkt alleen maar op de kaart gezet te zijn om er weer afgeveegd te worden.

Rachab weet ook hoe het allemaal komt:

‘We hebben gehoord dat JHWH ... heeft doen opdrogen...’ (2:10)

‘Toen we dat hoorden... ja, JHWH, jullie god, is een god in de hemel boven en op de aarde beneden’ (2:11).

Dat ‘horen’ is niet vrijblijvend, geen ‘aanhoren.’ Het gaat erom kennis te maken met JHWH en met wat Hij wil. Op dat horen volgt dan ook steeds een reactie:

‘Het geschiedde zodra ze het hoorden, al de koningen van de Amorieten aan de westkant van de Jordaan in de richting van de zee, en al de koningen van de Kanaänieten bij de zee, dat JHWH het water van de Jordaan had laten opdrogen voor de kinderen van Israël uit totdat zij over-

In de kathedraal van Canterbury wordt het verhaal van Rachab gekoppeld aan de verrijzenis van Christus.

Foto: Anton Sinke

getrokken waren, dat hun hart smolt en ze geen moed meer hadden' (5:1).

De volken horen en worden bang.³ Rachab verbindt aan het horen de goede conclusie: 'JHWH is de eigenlijke acteur, Hij is de god in de hemel boven en op de aarde beneden.' Daarmee legt ze belijdenis af en doet ze afstand van wat zo kenmerkend is voor Kanaän: al die goden die uiteindelijk niets voorstellen. Ze bekent zich met haar confessie tot de God van Israël. De verspieters vertrokken om het land, en wel Jericho, te verkennen en wat ze ervan mee terug nemen is de belijdenis dat JHWH God is. De vermaning die Mozes tot het volk Israël richt: 'Weet daarom vandaag, neem het ter harte: JHWH, Hij is God, in de hemel boven en op de aarde beneden. Er is geen andere.' (Deut. 4:39; vgl. 1 Kon. 8:23) heeft *nota bene* Rachab serieus genomen.

Rachabs familie tegenover die van Achan

Nu Rachab Kanaän en zijn goden heeft afgezworen en de belijdenis van Israël de hare is geworden, kan ze ook een beroep doen op de Tora. Ze is solidair geweest, betrouwbaar gebleken. Ze legt dadelijk de vinger op een kernbegrip in de Tora: *chèsed* en 'emèt, 'solidariteit' en 'betrouwbaarheid.' Ze heeft *chèsed* bewezen en vraagt om een teken van betrouwbaarheid. Daar gaat het om als je de weg van de Tora wilt bewandelen. Kan Rachab erop rekenen dat zij en haar hele familie van de dood zullen worden gered? Ze leeft vanuit een *corporate personality*. Ze denkt niet in 'ik' maar in 'wij': zijzelf, haar vader, moeder, broers, zusters en 'al wie en wat van hen is' zoals hun kinderen, slaven en mogelijk zelfs vee. Al diegenen samen, de brede familiekring, wordt in 'ons' meege-nomen: '...en ons van de dood zult redden' (2:13). In het antwoord in vers 14 getuigen de spionnen ook namens een heel volk: 'Ons leven is in jullie plaats om te sterven... wij zullen *chèsed* en 'emèt aan je bewijzen.' De mannen lijken in eerste instantie niet met zoveel woorden te zeggen dat ze Rachab en haar familie van de dood zullen redden. Wél dat ze wat Rachab betreft voor *chèsed* en 'emèt zullen gaan en dat ze voor die belofte met hun leven borg zullen staan. Zo wordt meteen duidelijk wat solidariteit en wat betrouwbaarheid inhoudt.

De ontsnapping geschiedt met een touw door het venster langs de buitenkant van de stadsmuur.⁴ De auteur schetst voor zijn lezers het hun bekende beeld van muurhuizen, zoals we ze nog op allerlei plaatsen in de wereld kennen: huizen, geïntegreerd in de stadsmuur. Een ommuring is ook een omknelling: ruimte binnen de muren is schaars en elk plekje wordt benut.

Rachab geeft de spionnen nog het advies het gebergte in te vluchten, tegengesteld aan de richting die de achtervolgers zijn gegaan. Jericho ligt aan de noordoostelijke kant van de woestijn van Juda en in

de Jordaanvallei worden reizigers snel opgemerkt. Het gaat weer om drie dagen, de bijbelse, beslissende korte tijd.

Op de rand van de muur, zelfs aan het touw langs de stadsmuur, wordt de afspraak nog aangescherpt. Het is wel bijzonder daar op 'De Wallen' van Jericho: 'Dit koord van scharlaken draad moet je binden aan het venster...' Het reddende koord van de spionnen zal ook het reddende koord van de familie van Rachab zijn.

In de rode draad gaat het waarschijnlijk om het herkenningsteken van het bordeel ('de rode lamp'). Het Hebreeuwse woord voor 'koord' is *tiqwá*, 'verzameling', en wel hier van scharlaken draden. Dat doet eerder denken aan een streng of kwast van scharlaken dan aan een getwijnd snoer. Terzijde: *tiqwá* is een homoniem. Het betekent ook 'hoop' en dat geeft aan dit vers een bijzondere klank. Het koord is niet alleen een herkenningsteken van een publieke vrouw, het is ook een teken dat verwachting wekt!

De afspraak de zaak stil te houden wordt uiteindelijk toch bekrachtigd met de eed waarom Rachab in vers 12 heeft gevraagd. De auteur heeft de spanning erin gehouden: alle leden van het vaderhuis zullen worden gespaard, mits de zaak niet wordt aangebracht en mits men bijeengebracht is in het huis van Rachab. De hele familie in het bordeel met daaraan de rode streng... Kanaän in *optima forma* maar wél op die manier gered. Het gaat om het ene huis waarin de familie samenkomt en zich beveiligd weet tegen de dood. Het lijkt op wat we in Egypte zien bij de uittocht (Ex. 12:21-24): een gemarkeerde woning waaraan de dood voorbijgaat. Op deze manier gelezen is het verhaal van de ondergang van Jericho ook een reddingsverhaal. De auteur komt daar in hoofdstuk 6 weer op terug. Over de feitelijke vernietiging, de 'ban' van Jericho, wordt slechts in een paar verzen verteld: 6:21 en 24. De andere literaire ruimte is vooral voor de bevrijding van Rachab en haar familie en straks voor de ark van JHWH. Dat moet in de exe-gese en de theologische verantwoording daarbij verdisconteerd worden: de eerste stap in Kanaän is er een van bevrijding, van de bevolking van Kanaän bij uitstek: een hoer en degenen die haar het naast staan. Daarin is dit openingsverhaal de spiegel van de afsluiting van de Jericho-cyclus: de Israëliet Achan wordt samen met zijn hele familie met de ban gesla-gen, hèm en de zijnen treft het lot dat voorzien was voor Rachabs familie.

In De Groeibijbel heb ik prominent 'Rachab gered' boven het klassieke verhaal over de val van Jericho gezet.⁵ Dat lijkt me nog steeds een goede titel. De auteur is immers geïnteresseerd in hoe je met de Tora omgaat. Dat heeft hij in 1:8 zo duidelijk aangegeven. En Rachab weet daar alles van. De tollenaars en de hoeren gaan ons voor in het Koninkrijk van God (Mat. 21:31).

³ Zie ook Joz. 9:1; 10:1; 11:1.

⁴ Vgl. Hand. 9:25.

⁵ Piet van Midden, *De Groeibijbel dl 4, Hoevelaken* 2001, 21.